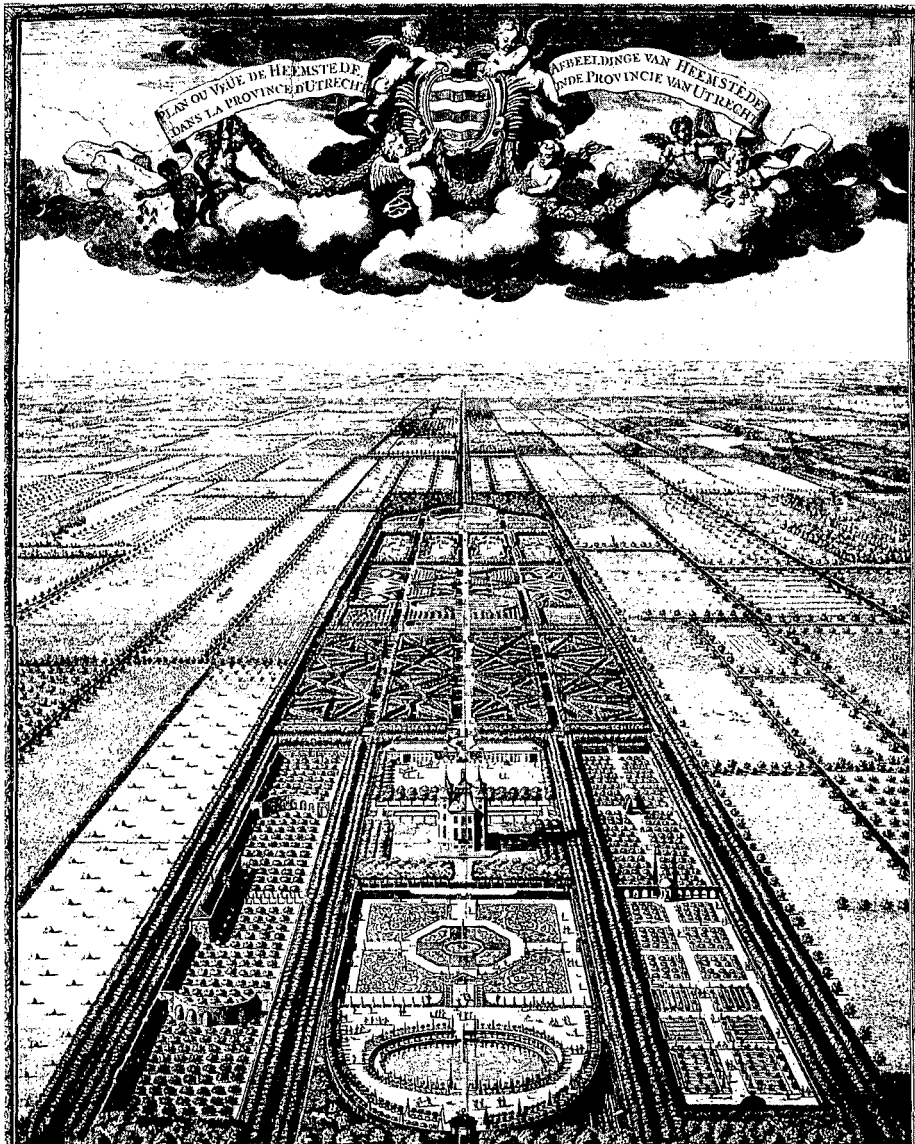

Heemstede en het falen van de Nederlandse Monumentenzorg

Het van 1645 daterende huis Heemstede in het Utrechtse Houten is op 10 januari 1987 door brand verwoest. Hoewel de brand een enorme schade heeft aangericht, resten ons nu, drie jaar na de brand, het merendeel van het muurwerk, alsmede vier belangrijke interieurs van de hoofdverdieping.

Vogelvluchtgravure der tuinen door Daniël Stoopendaal, ca. 1700.

Sinds de brand is het om tal van redenen nog niet tot consolidatie of restauratie gekomen. Dit artikel geeft een overzicht van de recente ontwikkelingen rond Heemstede.

Heemstede neemt onder de Nederlandse buitenplaatsen een unieke positie in. Allereerst kan zondermeer gesteld worden dat de centraliserende aanleg van 1645 tot de zuiverste van Nederland behoort.

Het is echter vooral de aanleg in op-

dracht van *Diderick van Velthuysen* uit de jaren 1680-1695 die Heemstede uniek maakt. Toen ontstond de prachtige architecturale eenheid van huis, tuinen en interieurs. De tuinen behoren samen met die van *Het Loo*, *de Voorst* en *Zeist* tot de hoogtepunten van de Nederlandse Baroktuinen (afb. 1). Binnen deze groep vormen Zeist en Heemstede de meest stijlzuivere exemplaren.

De interieurs zijn eveneens van een zeer uitzonderlijke kwaliteit en worden aan Daniël Marot toegeschreven. Het belang van Heemstede is nu hierin

gelegen dat deze eenheid van huis en tuinen, zij het vereenvoudigd, tot aan de brand gehandhaafd bleef. Juist een vergelijkbare eenheid is moeilijk in Nederland terug te vinden, daar veel interieurs en tuinen in de loop van de 19de en 20ste eeuw gewijzigd werden. Zo verdwenen reeds de tuinen van het Slot te Zeist en moesten de interieurs van het nauw verwante de Voorst het tijdens de brand van 1943 ook ontgelden.

Door het verdwijnen van deze goede voorbeelden werd het belang van Heemstede alleen maar groter. Het is vooral om deze reden dat reconstructie van huis, tuinen en interieurs gerechtvaardigd is. Bovendien werden recentelijk ten behoeve van het afstudeerwerk van *L. B. Wevers* aan de Technische Universiteit te Delft alle reconstructie-tekeningen van het huis, de tuinen en de interieurs vervaardigd, waardoor een restauratie van het complex op verantwoorde wijze zeer goed mogelijk is.

Recente ontwikkelingen

Wanneer de familie Heymeyer besluit het huis in 1973 te verkopen wordt de toekomst van Heemstede erg onzeker. Het huis staat dan voor de zoveelste maal geruime tijd leeg. In 1972 komen er zelfs krakers naar Houten om zich over het gebouw te ontfermen. Hoewel hun bezoek slechts enkele dagen duurde, werden er grote vernielingen aangericht en verdwenen schilderijen, antieke tegeltjes en alle vroeg 18de eeuwse koperen opdeksloten. Uiteindelijk wordt het huis met 5 ha grond in 1973 voor f 375.000,- verkocht aan de Stichting Medische Bibliotheek van dokter Schadé te Amsterdam en de Medical Library Foundation te Zurich (Zw.). Het merendeel van de overige terreinen blijft in eigendom van de familie Heymeyer.

De Stichting Medische Bibliotheek heeft plannen er een conferentieoord te vestigen en geeft aan het architectenbureau *Van Asbek* te Driebergen de opdracht een restauratieplan te vervaardigen. Het wordt een ingrijpende maar ook zeer kostbare restauratie, die door het rijk met f 240.000 en de provincie met f 764.000 gesubsidieerd wordt.

Opnieuw leeg

Ondank alle plannen komt van het conferentieoord niets terecht en wederom staat het huis leeg. In de loop van de jaren tachtig onderneemt de Stichting Medische Bibliotheek dan ook verschillende pogingen het huis te verhuren of te verkopen (voor vele miljoenen gulden), echter telkens zonder resultaat. In de loop van 1986 worden nog plannen voor een horecabestemming ontwikkeld en vervolgens komt men in contact met Imanagement b.v. te Nieuwegein. Deze projectontwikkelaar is van huis uit een bureau dat voornamelijk

Heemstede, gezien vanuit het zuid-westen.
Foto H. Schouten 1989.

lijk voor anderen plannen ontwikkelt en zelden zelf terreinen aankoopt. Immanagement ziet wel mogelijkheden voor het ontwikkelen van een congrescentrum met hotelaccommodatie mede gezien de ligging ten opzichte van de nieuwe autosnelweg A27.

Opens in brand

En dan, op zaterdag 10 januari 1987, staat ineens het huis in brand. Wanneer de brand om 9.00 uur gemeld wordt, is er slechts sprake van een kleine uit-slaande brand in de grote zaal. De sterke oostenwind en het slechts korte brandweeroptreden in huis (de brandweerlieden werden spoedig het huis uitgewezen) zorgden ervoor dat het kurkdroge huis vrijwel volledig uit-brandde. Tot overmaat van ramp besluit men de enorme centrale schoorsteen om te duwen naar de achterzijde van het huis. Hierdoor wordt niet alleen de schoorsteen met zijn smeedijzeren bekroning volledig verwoest, maar ook de achtergevel met het bijzondere balkonhek van 1682. Het gevolg is dat de stijfheid uit het casco is verdwenen

Trappenhuis, met trap en ingestort koepelgewelf. Foto H. Schouten 1989.

waardoor nu scheurvorming bij de hoektorens optreedt (afb. 2).

Het omduwen van de schoorsteen had echter nog een andere consequentie. Door de enorme puinhoop ter plaatse van de in de zaal ontstane brandhaard moest de recherche met haar onderzoek naar de oorzaak van de brand wachten tot deze verwijderd zou worden. Opvallend is dat wanneer de latere nieuwe eigenaar het puin laat opruimen, dit zo grondig gebeurt, dat nader onderzoek zinloos geworden is.

Hierdoor is nu nog steeds niet de juiste oorzaak van de brand vastgesteld. Brandstichting mag zeker niet worden uitgesloten, temeer daar het huis onbewoond was, de verwarming niet brandde (het vroom die dag 10 graden) en de electriciteit was afgesloten.

Na de brand rijst de vraag wat er met Heemstede moet gebeuren. Ondanks het gegeven dat het hier een beschermd rijksmonument betreft van zeer uitzonderlijke waarde, gaan er o.a. bij de Monumentenraad stemmen op

Heemstede niet te behouden en het heeft dan ook maar een haar gescheeld of het huis was van de monumentenlijst afgevoerd en vervolgens gesloopt. Dat dit uiteindelijk niet gebeurd is, is voornamelijk te danken aan de inspanningen van een enkele particulier die de kwestie bij de toenmalige minister van VVC ter sprake bracht.

Wanneer vast staat dat Heemstede niet van de monumentenlijst wordt afgevoerd kan herbouw en consolidatie in overweging worden genomen. Dan blijkt echter dat de Stichting Medische Bibliotheek het huis niet tegen herbouwwaarde verzekerd had. Journalisten proberen nog in contact te komen met de hoofdzetel, de Medical Library Foundation, maar in Zürich kent men op het desbetreffende postadres geen Medical Library Foundation. Na enige tijd besluit het Rijk de door haar in 1973 uitgekeerde subsidie van f 240.000,- terug te vorderen, omdat niet aan de verplichting het gebouw te verzekeren was voldaan. De provinciale subsidie van f 764.000,- ging dus geheel verloren.

Na de brand toonde de Vereniging Hendrik de Keyser veel belangstelling om het huis te kopen maar zij mocht desgevraagd, geen medewerking van het Rijk verwachten omdat, kreeg zij te horen, het Rijk niet van plan was voor een tweede maal restauratie-subsidie te verlenen (sic.).

Inmiddels verkoopt de oude eigenaar Heemstede op 26 november 1987 aan de projectontwikkelaar Imanagement b.v. te Nieuwegein, (waar hij naar het schijnt wel zitting in heeft) voor een bedrag van maar liefst f 900.000,-. Dit is een enorm bedrag voor 5 ha terrein met een natuurbestemming en een uitgebrande ruïne. Het is echter een klein bedrag voor een bouwterrein ten behoeve van een congrescentrum, gelegen nabij de A27 in het centrum van Nederland!

Het is duidelijk dat de nieuwe eigenaar meer geïnteresseerd is in de nieuwbouw (in de historische tuin!) dan de restauratie van het huis. Dit blijkt nog veel duidelijker uit de wijze waarop de noodvoorzieningen werden aangebracht. Het teruggevorderde bedrag van f 240.000,- werd door het Rijk namelijk direct aan de nieuwe eigenaar gegeven om een noodkap op het huis aan te brengen. Enkele dagen later wordt dit bedrag echter weer als ongewenst teruggegeven. Uiteindelijk wordt op aandrang van de gemeente Houten later een zeer provisorisch plastic afdekking aangebracht. Deze plastic afdekkingen werken echter thans averechts, daar door beschadiging nu het vocht onder de afdekkingen terecht komt en rotting en vorstschade verergerd.

Sloop/nieuwbouw

Imanagement gaat direct na de aankoop allerlei plannen voor het terrein ontwikkelen. Het eerste plan voorziet in diverse nieuwbouwblokken op het terrein waarbij de bouwhuizen gesloopt worden. Het huis zou van betonvloeren en daken worden voorzien en de achtergevel moest met een glasvliesgevel

worden uitgedost! Alle nog bestaande interieurs zouden worden gesloopt. De Gemeente Houten wijst het plan in principe af, maar wacht eerst op het oordeel van Monumentenzorg voordat zij in actie komt. En dan gebeurt wat niemand voor mogelijk had gehouden: Monumentenzorg heeft geen bezwaren tegen het plan. De Gemeente Houten heeft wel bezwaren en stelt dan dat herbouw van de buitenzijde van het huis een eerste vereiste is. Over de sloop van de gespaarde interieurs maakt echter zich niemand zorgen.

Later, oktober 1988, dient Imanage-

ment de opdracht een adviesrapport over Heemstede te vervaardigen. De conclusie van het rapport is dat zowel het huis als de tuinen 'van internationale betekenis' zijn en de gehele buitenplaats tot de top vier van de Nederlandse Buitenplaatsen met een Formele aanleg behoort. Nieuwbouw op het terrein is derhalve volstrekt ongewenst. Ook laten zij op het terrein weerstandsmetingen door de Stichting R.A.A.P. uit Amsterdam verrichten. De eerste resultaten zijn bemoedigend en laten de funderingen van bassin en enkele paden van het sterrebos zien. Deze gege-

Hal, noordwand met nissen. Foto H. Schouten 1989

ment een tweede plan in. Dit plan voorziet inderdaad in restauratie van het exterieur van het huis, maar toont een grotere nieuwbouw op het terrein.

Voor die plannen geldt dat ze van een abominabele kwaliteit zijn. De plannen houden geen rekening met de historische tuindingeling van het terrein, de gebouwen vertonen geen architectonische kwaliteiten (postmodernistische uitgerekte tempels met facistoïde zuilenorden) en de tekeningen zijn dermate slecht dat zelfs de vervaardiger ervan dit moet hebben begrepen omdat hij er niet zijn naam onder durfde zetten.

Desalniettemin gaat de Gemeente Houten in principe met dit tweede plan accoord, waarbij men blijkbaar vergeet dat de omliggende terreinen een natuur- en agrarische bestemming hebben en dus niet voor enige nieuwbouw in aanmerking komen!

'Van internationale betekenis'

Sinds de brand is echter ook de Provincie Utrecht actief. Zij gaat gelukkig systematischer te werk en geeft *drs. R. K. M. Blijdenstein* en *drs. B. Olde Meie-*

vens onderstrepen nog eens het belang van de tuinen. Op basis van dit rapport heeft de provincie een voorstel gedaan om Heemstede als beschermde buitenplaats aan te wijzen, zodat zowel het huis als de tuinen een beschermd monument worden. De Rijksdienst Monumentenzorg heeft dit voorstel overgenomen en heeft inmiddels de procedure gestart om tot aanwijzing te komen.

Helaas, begin dit jaar heeft de provincie om onverklaarbare redenen besloten toch nieuwbouw op het terrein toe te staan en daarvoor te zijner tijd een wijziging van het bestemmingsplan goed te keuren. In welke vorm en grootte er nieuwbouw op het terrein mag komen weet de provincie echter nog niet, zodat het nog enkele jaren kan gaan duren, voordat er een definitief plan komt.

Het probleem is nu dat tot die tijd het huis met zijn interieurs aan weer en wind bloot blijft staan en wanneer enkele strenge winters het huis alsnog teisteren zal herbouw wel eens opnieuw ter discussie kunnen komen te staan vanwege de hoge extra kosten.

Slotwoord

Heemstede kan als een van de meest droevige voorbeelden van het falende monumentenbeleid in Nederland worden beschouwd. Als nu direct geen actie wordt ondernomen om deze buitenplaats als geheel te beschermen, kan Heemstede aan de waslijst met van Dis-hoeckhuis affaires worden toegevoegd. Zelfs als binnenkort ook de tuinen van Heemstede tot beschermd monument worden verklaard, blijft waakzaamheid geboden gezien de principe beslissing van de provincie om nieuwbouw toe te laten. Op dit moment heeft het huis echter de grootste prioriteit. Het mag een wonder heten dat het metselwerk van het huis na drie jaar nog in een redelijke conditie verkeert. Dit is vooral te danken aan de zachte winters van de afgelopen jaren. De interieurs verkeren echter wel in een kritieke toestand. Alle plastic afdekkingen zijn inmiddels al gescheurd, zodat rot- en schimmelvorming is geconstateerd. Ook is het koepelgewelf van het trappenhuis reeds ingestort, waardoor de trap aan weer en wind nu is blootgesteld (afb. 3). Wanneer voor

Eetkamer, noordwand met betimmering.
Foto H. Schouten 1989

Kabinet, betimmeringen direct na de brand. Deze betimmeringen zijn tijdelijk verwijderd en opgeslagen in opdracht van de Rijksdienst Monumentenzorg. Foto RDMZ 1987

de komende winter geen conserverende maatregelen, bijvoorbeeld het aanbrengen van een noodkap, worden getroffen zullen de hal (afb. 4), het trappenhuis, de eetkamer (afb. 5) en het merendeel van de keldergewelven door wateroverlast alsnog onherstelbaar beschadigd worden.

Het moge duidelijk zijn dat hier Heemstede zeker in actie moet komen om een noodkap op Heemstede te krijgen. Dit temeer daar alle eerdere pogingen faalden terwijl er voor deze kap in principe nog f 240.000,- beschikbaar is, het subsidiegeld, dat door het Rijk is teruggevorderd.

De auteur is de laatste particuliere eigenaar van het huis dat reeds drie generaties in het bezit van haar familie was, en heeft sinds de verkoop in 1973 de ontwikkelingen rond Heemstede kritisch gevolgd.

Bronnen

Drs. R. K. M. Blijdenstein en drs. B. Olde Meierink, 'Advies Buitenplaats Heemstede', rapport provincie Utrecht 1988.

Utrechts Nieuwsblad, diverse afleveringen o.a. d.d. 3 februari 1990. Videoband met opnamen van de brand van Heemstede, berustend bij afdeling voorlichting gemeente Houten, copyright Chriet Titulaer Producties b.v. Houten 1987.

